

BILISH JARAYONLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jumaniyazova Shaxnoza Shavkatovna

Xiva tumani 2-son umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Yusupova Mahliyo Narimon qizi

Xiva tumani 14-son umumiy o'rta talim maktabi psixologi

Anotatsiya: Ushbu maqolada bilish jarayonlarining psixologik mohiyati, inson faoliyatidagi o'rni hamda bilish jarayonlarining asosiy turlari yoritilgan. Sezgi, idrok, xotira, tafakkur, diqqat va tasavvur kabi psixik jarayonlarning inson shaxsining rivojlanishidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, bilish jarayonlarining o'zaro bog'liqligi va ta'lim-tarbiya jarayonidagi roli haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Psixologiya, bilish jarayonlari, sezgi, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur, psixik jarayon, shaxs rivojlanishi.

Psixologiya inson ruhiyati, uning ichki kechinmalari, xulq-atvori hamda faoliyat qonuniyatlarini o'rganuvchi fan hisoblanadi. Psixologiyaning muhim bo'limlaridan biri bilish jarayonlarini o'rganishga bag'ishlangan. Bilish jarayonlari orqali inson atrof-muhitni anglaydi, voqea-hodisalarni tushunadi, tajriba to'playdi va o'z faoliyatini rejalashtiradi. Insonning ongli faoliyati aynan bilish jarayonlari orqali shakllanadi.

Bilish jarayonlari inson psixikasining eng asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, ular orqali tashqi olam haqidagi ma'lumotlar qabul qilinadi, qayta ishlanadi, saqlanadi va amaliyotda qo'llaniladi. Bilish jarayonlariga sezgi, idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kiradi. Har bir jarayon alohida vazifani bajaradi, biroq ular o'zaro uzviy bog'liq holda faoliyat ko'rsatadi.

Sezgi bilishning eng oddiy va dastlabki bosqichi hisoblanadi. Sezgi yordamida inson tashqi muhitdagi predmet va hodisalarning ayrim xususiyatlarini aks ettiradi. Masalan,

rangni ko‘rish, tovushni eshitish, hidni sezish, ta’mini bilish yoki predmetning issiq-sovuqligini aniqlash sezgilar orqali amalga oshadi. Sezgi analizatorlar faoliyati natijasida yuzaga keladi. Inson hayotida sezgining roli nihoyatda katta, chunki har qanday bilish jarayoni avvalo sezgidan boshlanadi.

Idrok esa sezgiga nisbatan murakkabroq jarayon bo‘lib, predmet va hodisalarni yaxlit holda aks ettirishni ta’minlaydi. Inson biror narsani ko‘rganida uning shakli, rangi, hajmi, joylashuvi kabi belgilarni yagona obraz sifatida qabul qiladi. Bu idrokning mahsulidir. Idrok insonning oldingi tajribasi, bilimlari va individual xususiyatlariga bog‘liq ravishda shakllanadi. Shu sababli bir xil hodisani turli insonlar turlicha qabul qilishi mumkin.

Diqqat bilish jarayonlarining samarali kechishini ta’minlovchi muhim psixik holatdir. Diqqat inson ongining muayyan obyektga yo‘naltirilishi va unda jamlanishidir. Diqqat bo‘lmasa, inson ma’lumotni to‘liq qabul qila olmaydi yoki faoliyatda ko‘plab xatolarga yo‘l qo‘yadi. Diqqatning ixtiyorsiz, ixtiyoriy va ixtiyoriydan keyingi turlari mavjud. Ixtiyorsiz diqqat tashqi ta’sirlar natijasida yuzaga keladi, ixtiyoriy diqqat esa maqsadga yo‘naltirilgan holda boshqariladi.

Xotira bilish jarayonlarining markaziy bo‘g‘inlaridan biri hisoblanadi. Xotira yordamida inson o‘z tajribasini saqlaydi, kerakli paytda esga tushiradi va undan foydalanadi. Xotira esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish va unutish jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Insonning bilim darajasi va hayotiy tajribasi ko‘p jihatdan xotiraning rivojlanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Xotiraning obrazli, harakat, hissiy va mantiqiy turlari mavjud.

Tafakkur insonning eng murakkab bilish jarayonlaridan biri bo‘lib, voqelikni umumlashtirilgan va vositali aks ettirishga xizmat qiladi. Tafakkur orqali inson muammolarni hal qiladi, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlaydi, yangi g‘oyalar yaratadi. Tafakkur jarayonida tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va konkretlashtirish kabi aqliy operatsiyalar amalga oshiriladi. Tafakkur insonning ijodkorlik qobiliyatini namoyon etishda muhim ahamiyatga ega.

Tasavvur esa ilgari idrok qilingan obrazlarni ongda qayta tiklash yoki yangidan yaratish jarayonidir. Tasavvur insonning ijodiy faoliyatida, rejalashtirishida va kelajakni oldindan ko‘ra bilishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan, me‘mor bino loyihasini yaratishda, o‘qituvchi dars jarayonini rejalashtirishda yoki talaba kelajakdagi faoliyatini tasavvur qilishda ushbu jarayondan foydalanadi.

Bilish jarayonlari insonning yoshiga, individual xususiyatlariga, ta‘lim darajasiga va ijtimoiy muhitiga bog‘liq ravishda rivojlanadi. Ayniqsa ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarning bilish jarayonlarini rivojlantirish pedagog va psixologlarning muhim vazifalaridan biridir. Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari, interfaol metodlar va amaliy mashg‘ulotlar bilish jarayonlarining samarali shakllanishiga yordam beradi. Bilish jarayonlari nafaqat bilim olishda, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, kasbiy rivojlanishi va kundalik hayot faoliyatida ham muhim o‘rin egallaydi. Insonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning diqqat, xotira, tafakkur va boshqa bilish qobiliyatlarining rivojlanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli psixologiyada bilish jarayonlarini o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy psixologiya – G‘oziev E.G‘. Toshkent, O‘qituvchi nashriyoti.
2. Psixologiya – Davletshin M.G. va boshqalar.
3. Obshchaya psixologiya – S.L. Rubinshteyn.
4. Psychology – David G. Myers.
5. General Psychology – Robert Feldman.